

“Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” Hikâyesinin Göstergebilimsel Açıdan İncelenmesi

Serdar GÜRÇAY*

Özet: Türk edebiyatının yazıya geçirilmiş ve günümüze ulaşabilmiş başat örneklerinden olan Dede Korkut Kitabı âdeta mihenk taşı niteliğindedir. Oğuzların hayatını konu alan milli destanlarımızdan Dede Korkut Kitabı’nın Dresden nüshasında yer alan beşinci hikâyesi “Deli Dumrul” karakterinin şahsi bilinci ile birlikte kolektif toplum bilincini de yansıtan bir anlatıdır. Çalışmamıza konu olan Deli Dumrul hikâyesine göstergebilim ışığında farklı anlam katmanlarını çözümleyebilmek, metnin yüzey yapısından derin yapısına izdüşümle üretim ve ortaya konuş koşullarını açıklamak amacıyla yaklaşılmaya çalışılmıştır. Metinde izlenen göstergebilimsel yöntem uygun olarak öncelikle hikâye üç kesite ayrılmıştır. Kesitleme yöntemi ile okuyucunun hikâyeyi farklı bakış açısı ile görmesi amaçlanmıştır. Hikâyeyi oluşturan öğelerden kişi kesiti ve karakterlerin bakış açıları üzerinde durulmuştur. Ardından anlatının izleklerine uygun olarak derin yapıyı çözümleyebilmek amacıyla sözcükler temel alınarak durum kesiti ve eylem kesiti irdelenmiş ve metnibilimsel bir inceleme ortaya konulmaya çalışılmıştır. Diğer yandan, Deli Dumrul hikâyesi yer ve zaman düzleminde ve kişilerin psikolojilerine etkileri de göz önünde bulundurularak sunulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmamızın amacı, yapısal bir çözümleme yöntemi olan göstergebilim tekniği kullanılarak hem metnibilimsel hem de psikanalitik yaklaşımla metindeki “buz dağının” görünmeyen kısımları ile beraber çok anlamlılık da çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Duha Koca oğlu Deli Dumrul, Dede Korkut Kitabı, Halk Edebiyatı, Göstergebilim*

* Arş.Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, serdargurcay@aydin.edu.tr

A Semiotic Study of the Epic Story of “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul”

Abstract: A principal example of Turkish literature that has been written and has survived, the Book of Dede Korkut is qualified as a cornerstone. The fifth story in the Dresden manuscript of the Book of Dede Korkut, which is a national epepee that involves the life of Oghuzs, represents personal consciousness of the character “Duha Koca oğlu Deli Dumrul” as well as the consciousness of the collective society. For analyzing the meaning in different layers of the context, we approached to the topic, the story of Deli Dumrul by decoding through surface structure to the depths and explaining the condition of the statements, in the light of semiotics. The story is divided into three sections by the semiotics procedure followed in the text. By using the technique “kesitleme” (sectional), it is intended to make the reader to see the story from different perspectives. The elements of the story, the characters and their perspectives are emphasized. Later, according to the themes of the narrative, in order to solve the deep structure, situations and actions are analyzed and a text linguistics work is performed by focusing to the vocabulary. On the other hand, the story also presented by considering the space-time layer and psychology of the characters. The purpose of this work is examining the depths of the iceberg and multi meanings through psychological and text linguistics approach by using semiotics, which is a structure analysis technique.

Keywords: *Duha Koca oğlu Deli Dumrul, Book of Dede Korkut, Folk Literature, Semiotics*

Giriş

Hikâyeler toplum hayatında var olan dil, gelenekler, sosyal hayat, halk inanışları, hukuk açısından toplumun aynasıdır. Dede Korkut Kitabı ise; Batı Türklerinin temelini teşkil eden Oğuzların hayatını konu alır.

Bu çalışmada göstergebilimsel açıdan irdelediğimiz “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” hikâyesi Dede Korkut Kitabı’nın Vatikan nüshasında yer almamaktadır. On iki hikâyelik Dresden nüshasının ise beşinci hikâyesidir.

Araştırmamızda kullandığımız ve Muharrem Ergin tarafından hazırlanmış olan nüsha 1969 yılında Milli Eğitim Basımevinde yayımlanmıştır.

Anlatı türü metinler, birbirinden farklı pek çok bilim dalına konu olmuştur. Bu farklı alanlar kendi alanlarında çalışmalarda özellikle anlatı çözümlemesini sağladığı verilerden yararlanmışlardır. Çalışmamızın temelini oluşturan ve milli kültür hayatını ortaya koyan Dede Korkut Kitabı'nın boylarından “Duha Koca oğlu Deli Dumrul” hikâyesine, metinlere yapısal kökenli bir bakış açısı ile yaklaşan göstergebilimsel eleştiri yöntemi ile yaklaşılmıştır. Bu yöntem sayesinde metinlerdeki anlam katmanları belirlenir, gizil anlamlar keşfedilebilir, hikâyeyi oluşturan katmanlar arasındaki ilişkiler irdelenebilir.

Göstergebilimsel Analiz

Çağdaş göstergebilimin kuruluş temelleri 20.yy'ın başlarında atılmaya başlamıştır. Amerikalı filozof Charles Sanders Peirce (1839-1914) ve İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure (1857-1913) neredeyse eşzamanlı olarak, birbirlerinden habersiz şekilde çağdaş göstergebilimin temellerini atmışlardır (Dervişcemaloğlu, [15.05.2014]: 3) Fransa'da ise göstergebilimin gelişmesini sağlayan Claude Lévi-Strauss, Roland Barthes ve Algirdas Julien Greimas'tır. Lévi-Strauss ve Barthes, göstergebilimi toplumsal kurumların incelenmesine uygularken, Greimas göstergebilimin kuramsal temelini oluşturmuştur. Greimas dilsel ve dil dışı gösterenleri sınıflayarak, anlamı oluşturan ve insanın dışındaki öğeleri gösteren, gösterenle örtülü ve onun yardımıyla oluşturulan anlam ya da anlamları da gösterilen olarak kabul eder. Gösterenle gösterilenin birleşmesini de anlamlı bütün (*fr. ensemble signifiant*) olarak adlandırır.

Bu çalışmada Algirdas Julien Greimas'ın göstergebilimin metodu izlenmiştir.

Greimas, göstergebilim alanında eser çözümlemesi yaparken şema ve kesitleri kullanarak metinleri üst anlamlarına daha

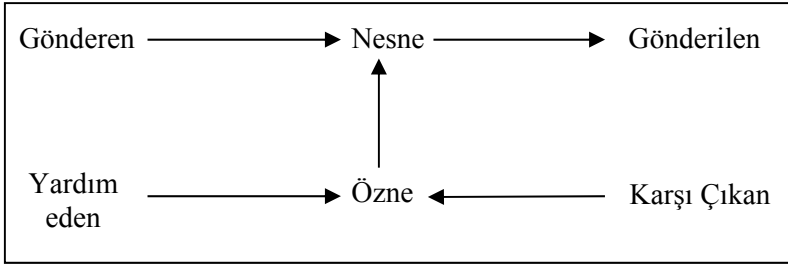
kolay ulaşılabileceğini belirtmiştir. Üç aşamalı göstergebilimsel yönteminde aşağıdaki basamakları uygulamıştır.

1. Yüzeysel metin incelemesi,
2. Metni oluşturan söylemler dizimi ve temel anlamsal düzen,
3. Kurmaca-yaşam ilişkisini gösteren derin anlamsal düzen.

Ayrıca, Greimas göstergebilimsel yönteminde durum, duygu, zaman, eylem, kişi, eşdeğerlik-denklik, zıtlıklar kesitlerini uygulamıştır.

Greimas'ın bir anlamlama kuramı olarak geliştirmek istediği göstergebilimde betisel düzey, anlatsal düzey ve izleksel düzey olmak üzere üç çözümlene düzeyi bulunur. Betisel düzey çözümlenmesinde kişiler, zaman ve mekân temel işlevleri açısından değerlendirilirken, anlatsal düzeyde anlatımın işleyişini ortaya çıkarmak için kişiler eylemlerine göre belirlenir (Günay, 2002: 186-189).

Bu eylemlerin şeması:

Şekil 1: Eylemler Şeması (Rifat, 2009: 74)

Geniş ölçüde V. Propp'tan esinlenmiş olan Greimas'ın, sorunu öncelikle eyleyenler sorunu olarak ele aldığı belirten Tahsin Yücel ise, eyleyensel örnekçe adını verdiği şemasında “Gönderilen” yerine “Alıcı” kelimesini kullanır (Yücel, 2005: 148). Bu çalışmada Mehmet Rifat'ın “eylemler şeması” uygulanmaktadır.

Bu şemadaki kavramlar şöyle açıklanabilir;

Gönderen; anlatıyı harekete geçirir. Nesne; arayışın konusudur. Özne; nesneyi bulup getirmekle görevlendirilen eyleyen (kahraman). Karşı çıkan (engelleyici); öznenin arayışını durdurmaya, engellemeye çalışan eyleyen. Yardım eden; öznenin arayışını kolaylaştıran, ona görevini yerine getirmede katkıda bulunan eyleyen. Gönderilen; arayışın konusu olan nesneyi, öznenin arayışı sonunda elde eden ve özne'yi ödüllendiren eyleyen (Rifat, 2009: 74).

İzleksel düzeyde; yan anlam, simgeleştirme, çağrışıma dayalı anlam gibi soyut yapılar ele alınır. Bu çözümlemede içerik ortaya konur (Günay, 2012: 56). Buradan hareketle Greimas, *göstergebilimsel dörtgeni* bir anlam çözümlemesi yöntemi olarak önerir.

1. Hikâyenin Metni

Deli Dumrul destanını olay örgüsü açıdan incelemek bahsinde metni üç kesite ayırmak, gösterge dizgelerindeki anlamsal katmanların çözümlenmesine fayda sağlayacaktır.

Kesit 1: Bu bölümde Deli Dumrul'un kuru çay üzerinde bir köprü yaptırması ardından köprüden geçenlerden ve geçmeyenlerden para (bâçe) alması olay örgüsünün ilk safhasını oluşturur. Ardından köprü'nün yamacına bir obanın gelmesi sonucu kesit genişler. Obadan yiğit bir delikanlının vefat etmiş olması kesitin son durumudur. Dumrul dörtlüde obaya yetişir ve insanların neden ağıt tuttuklarını sorar ve onlardan aldıkları cevap sonucu Azrail ile savaşmak, çekişmek, mücadele etmek ve güzel yiğidin canını kurtarmak ister (Özdarıcı, 2011: 376).

Kesit 2: Bu bölümde Deli Dumrul'un Azrail'e kafa tutması söz konusudur. Allah'a Dumrul'un sözü hoş gelmediği için Azrail'i Deli Dumrul'un canını alması için görevlendirir. Bu noktada Azrail, Deli Dumrul'un karşısına çıkar. Aksakallı, gözleri fersiz ve bulanık ve al kanatlıdır. Dumrul, Azrail'i görünce önce ürker. Kara kılıcını sıyırır eline alır, Azrail'e çalmaya hazırlanır ve Azrail bir güvercin olup pencereden uçar gider. Dumrul arkasından atla koşar, evine

dönerken Azrail atın gözüne görünür, at ürker, Deli Dumrul yere düşer, bunun üzerine Azrail, Deli Dumrul’un göğsüne konar. Tam canını alacakken Dumrul yalvarır ve pişmanlığını dile getirir, Tanrı da “canı yerine can” bulması durumunda onun günahını affedeceğini bildirir (Özdarıcı, 2011: 376).

Kesit 3: Hikâyenin bu kısmında Deli Dumrul sırasıyla babasından, annesinden ve karısından canı yerine can ister.

Babası ve annesi:

“Dünya tatlı, can aziz

Canımı kıyamam belli bil” (Ergin, 1969: 129).

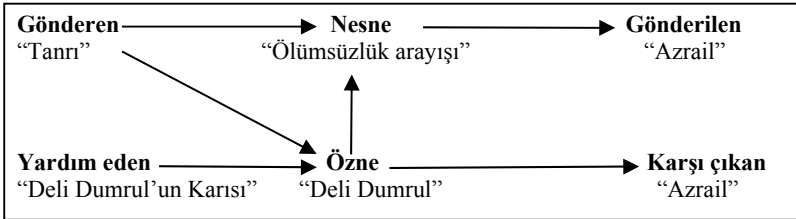
diyerek, Dumrul’un can talebini reddederler.

Karısı ise can vermeye razı olur. Bu durumu gören Tanrı, Deli Dumrul’un babasının, anasının canını alması için Azrail’e buyruk verir. Deli Dumrul ve karısına ise; yüz kırk yıllık ömür verir. Hikâyenin sonunda diğer on iki Dede Korkut hikâyesinde olduğu gibi Dedem Korkut gelip soy soylar, boy boylar (Özdarıcı, 2011: 376).

2. Deli Dumrul Hikâyesinde “Anlatı İzlenesi”

Anlatı izlenesini tanımlarken, Greimas göstergebiliminde, bir durum sözcüğü ile onu yönlendiren edim sözcüğünden oluşan dar anlatının yapısı, anlatı izlenesi olarak adlandırılır ve bir birim olarak benimsenir (Yücel, 2005: 152).

Mehmet Rifat’ın *Göstergebilimin ABC’si* isimli eserinde gösterdiği *eyleyenler şeması* (Rifat, 2009: 74) Deli Dumrul’un hikâyesine uyarlandığında aşağıdaki gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

Şekil 2: Eyleyenler Şeması

Metindeki anlatı izlencesindeki aşamaların çözümünde özneyi harekete geçirerek anlatının başlamasını tetikleyen, eyleyen, gönderen Tanrıdır. Deli Dumrul, köprüsünün yakınına gelen obaya, güzel yiğidin kim tarafından öldürüldüğünü sorması üzerine, “Azrail” yanıtını alınca, Azrail ile çatışma içerisine girer. Bu çatışma güç çekişmesidir. Ölüm meleği sıfatıyla Azrail ile girdiği çatışmada esasen Allah ile çatışma içerisine girmiş kabul edilebilir; çünkü Deli Dumrul’un küfür mahiyetindeki: “Bre, Azrail dediğiniz ne kişidir ki, adamın canını alıyor, ya kadir Allah, birliğin varlığın hakkı için Azrail’i benim gözüme göster, savaşıyım, çekişeyim, mücadele edeyim, güzel yiğidin canını kurtarayım, bir daha güzel yiğidin canını almasın” sözü Allah’a hoş gelmiyor ve birliğine şükür kılmamak olarak addediliyor (Ergin, 1969: 122).

Eyleyenler şemasındaki nesne ise arayışın konusu olan ve özneyi olay örgüsünü geliştirmeye iten meseledir. Hikâyedeki nesne ise; Dumrul’un ölümsüzlük arayışıdır. Deli Dumrul büyüklük taslayarak, egoist, ben merkezli bir hale bürünmüştür. Dumrul’un üzerine köprü kurduğu nehir bir bakıma hayatın akışını sembolize eder bir diğer deyişle doğumu, yaşamı ve ölümü temsil eder. İnsanlar her canlı gibi ölümü durdurmak ister. Günümüz modern insanı tarafından yaptırılan estetik ameliyatlar, ilaç endüstrisinin gelişimi, şifalı otlardan yararlanma arzusu tamamen insanların kader ve ölümden uzaklaşabilme fikrinden ileri gelmektedir.

Dumrul için her genç insan gibi ölüm çok uzak bir kavramdır. Hayatı ve ölümü simgeleyen bu yolun, nehrin üzerine, onu kesen şekilde, dikine bir köprü yapması, doğumu ve ölümü içeren doğal yaşam sistemini, yaşı gereği tanımadığını ve onun üzerine kendi hayat bakış açısını yansıtan bir başka hayat yolu inşa ettiğini gösterir; gençlerin, delikanlıların yolunu yani hızlı, pervasız, hür ve ölüm kavramıyla biyolojik olarak uzak bir yaşamı temsil eder. Gerçek hayatta da sıradan genç insanlar için ölüm kavramı bu derece uzaktır. Her ne kadar eski çağlardaki insanlar günümüze göre, hem göçebe hayatın hem de daha sık yaşanan muharebelerin etkisiyle genç yaşta ölümü ve ölüleri görse de biyolojik olarak ölüme uzaktırlar. Tüm bunların sonucunda, Dumrul ölümü durdurmak

isteseydi, kullanılacak (inşa edilecek) sembol köprü değil, bir set olabilir; çünkü nehri ve onun akışını durduran yapı settir. Köprü yaşam içindeki her türlü geçiş dönemini ve yolunu sembolize eder. Beri ile öte arasında geçiş yoludur. Nesne; *gönderenle* sözleşme yaparak arayışın konusu olan nesneyi elde etmekle görevlendirilen *eyleyendir* (Rifat, 2009: 74). Deli Dumrul hikâyesinde ölüm meleği olan Azrail dört büyük melekten biridir. Dumrul, İslami anlayış bağlamında Allah’ı ya bilmemekte ya da yanlış bilmektedir. Bunun üzerine Azrail aslında hikâyede Deli Dumrul’un gölgesidir. Bu bağlamda ölümsüzlük arayışında Azrail, Dumrul’un en büyük yardımcısıdır. Nesneye ulaşmada temel aracıdır.

Yardım eden, değer nesnesine ulaşmada özneye kolaylık sağlayan *eyleyendir* (Rifat, 2009: 74).

“Daha çok dinsel normların bilerek ya da bilmeyerek çiğnenmesi karşılığında, ilgili normun yaptırımına dayalı olarak sunulan kurbanlar bu sınıfta yer alırlar” (Erginer, 1997:143). Bu kurban edilme şekline “bir günahdan ötürü kesilen ‘kefarete kurbanı’” denmektedir. Tanrının kendine ve külte ilişkin, inanca ve tapınma değgin buyruklarını çiğneyenlerin sunmaları gereken kurban, kefarete olarak sunulan "günah kurbanı"dır (Erginer, 1997: 101). Yardımcı öznenin değer nesnesine kavuşmasını sağlayan *eyleyendir* (Rifat, 2009: 74). Hikâyede Deli Dumrul’un eşi vefalı, kocası için canını vermekten çekinmeyen birisidir. Yani kocası için kendisi kurban olmayı kabul etmiştir.

Dumrul’un ölümsüzlük arayışında maddiyata önem vermeyen eşi, adeta doğa ile özdeş şekilde tinsel anne olmuştur. Arketipsel açıdan baktığımızda ise anne tipi eş, alp tipi kadın imajlarına bürünmüştür. *“Engelleyici; arayışın konusu olan nesneyi elde eden özneye ödül veren eyleyendir. Özne başarısız olsaydı anlaşma gereği onu cezalandıracak olan eyleyendir”* (Rifat, 2009: 74). Bu aşamada, *“Deli Dumrul’un yaşadığı değışim ve kat ettiği mesafe önemlidir, önceleri Allah, Deli Dumrul için bilinmezken ya da yanlış bilinirken, olayların seyrinde Dumrul çaresiz boyun eğer, Tanrının mutlak gücünü tanımak zorunda kalır. Ancak Tanrı,*

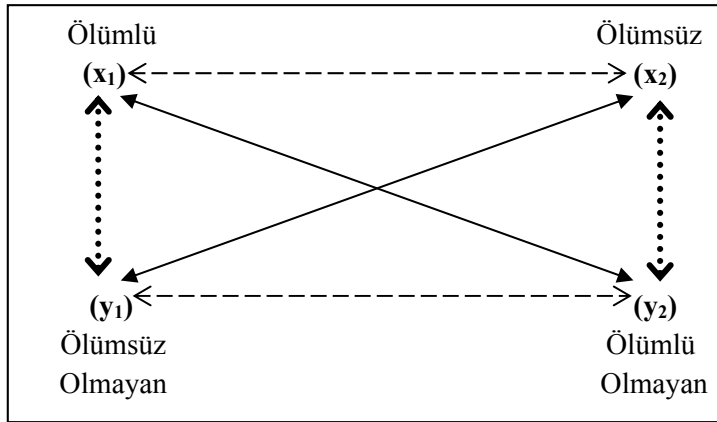
Dumrul için uzak ve cezalandırıcıdır. Son kademede Allah bağışlayandır, Azrail ise halen aracıdır” (Saydam, 1997: 112).

3. Hikâyede Var Olan Çatışmalar

3.1. Karşıtlıklar ve Karşılaştırmalar

Göstergebilimsel çalışmanın bir parçası olan karşıtlıklar ve karşılaştırmalar ele alındığında şemayı sunmadan önce Kemal Abdulla'nın *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut* eserinde belirttiği anlatımı paylaşmak faydalı olacaktır: “*Dede Korkut Hikâyelerinde genel olarak var olan ve ‘Duha Koca oğlu Deli Dumrul’ boyunda da mevcut olan en genel ve en soyut ikili zıtlıklar; 1. Kaos-Kozmos (Düzen-Düzensizlik), 2. Geçmiş-Hal, 3. Tecrübesizlik-Tecrübe olarak ele alınmaktadır*” (Abdulla'dan aktaran Duymaz, 2012: 367).

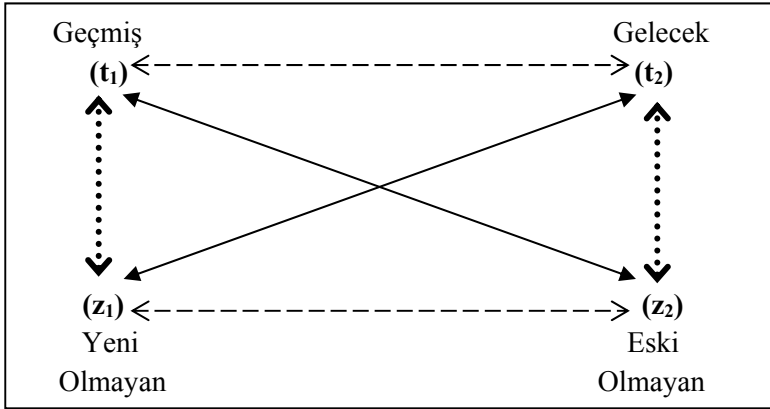
Tahsin Yücel, *Yapısalcılık* isimli eserinde “*göstergebilimsel dörtgenin dört teriminin herhangi birinden yola çıkılarak (terimin karşıtı ve çelişği belirlenerek) öbür üç terim kolaylıkla elde edilebileceği gibi, her terim bir anlamsal eksen biçiminde ele alınarak başka anlamsal yapılara varılabilir*” (Yücel, 2005: 139). Ayrıca, “*tüm anlambilimsel eksen üzerinde yer alan kavramların içirme, karşıtlık ve çelişkinlik bağıntıları birbiriyle zorunlu olarak etkileşim gösterirler*” (Yücel, 2005: 137).

Şekil 3: Göstergebilimsel Dörtgen (Rifat, 2009: 80)

Göstergebilimsel dörtgende, “ $\leftarrow\text{-----}\rightarrow$ ” sembolü karşıtlık ve altkarşıtlık bağıntısı iken, “ $\leftarrow\text{.....}\rightarrow$ ” sembolü içirme (tümleme) bağıntısı, “ $\leftarrow\text{-----}\rightarrow$ ” sembolü: çelişki bağıntısı ifade eder (Rifat, 2009: 80).

Deli Dumrul hikâyesini Greimas’ın “Göstergebilimsel Dörtgeni” bağlamında ele alacak olursak temel düşünce akışının yukarıdaki şemada yer aldığını görebiliriz. /Ölümlü/ (x_1) ile /ölümsüz olmayan/ (y_1) ve /ölümsüz/ (x_2) ile /ölümlü olmayan/ (y_2) birbirleri ile **içerme** ilişkisi içindedir. /Ölümlü/ (x_1) ile /ölümsüz/ (x_2) ve /ölümsüz olmayan/ (y_1) ile /ölümlü olmayan/ (y_2) kavramları birbirleri ile **karşıtlık** ilişkisi içindedir. /Ölümlü/ (x_1) ile /ölümlü olmayan/ (y_2) ve /ölümsüzlük/ (x_2) ile /ölümsüz olmayan/ (y_1) kavramları aralarında birbiriyle **çelişkinlik** ilişkisi içindedir (Rifat, 2009: 79).

Şekil 4: Göstergebilimsel Dörtgen

Anlatı düzlemi, anlam ve öyküleme boyutudur. Bir başka deyişle, anlatı sözcüğünden olaylar örgüsünü oluşturan ve eyleme katılan işlevsel birimlerin aralarındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin yarattığı anlam evreni (anlatının anlam boyutu) ile öyküleme zincirini (anlatının sözdizim boyutu) anlıyoruz (Rifat, 2009: 88).

Deli Dumrul hikâyesinin “anlatı düzlemi” ne göre gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiyi sembolize eden göstergebilimsel dörtgene göre hikâye incelendiğinde ortaya çıkan önemli kavramların kıyaslamasına devam edecek olursak: /Geçmiş/ (**t₁**) ile /Yeni olmayan/ (**z₁**) ve /gelecek/ (**t₂**) ile /eski olmayan/ (**z₂**) kavramları aralarında birbirleri ile **içerme** ilişkisi içindedir. /Geçmiş/ (**t₁**) ile /Gelecek/ (**t₂**) ve /Yeni olmayan/ (**z₁**) ile /Eski olmayan/ (**z₁**) kavramları birbirleri ile **karşıtlık** ilişkisi içindedir. /Geçmiş/ (**t₁**) ile /Eski olmayan/ (**z₂**) ve /Gelecek/ (**t₂**) ile /Yeni olmayan/ (**z₁**) kavramları da aralarında birbirleriyle **çelişkinlik** ilişkisi içindedir (Rifat, 2009: 79).

Deli Dumrul’un hikâyesinde sosyokültürel bir değişimin izlerini fark etmek mümkündür. Bu bağlamda, geçmişten geleceğe, eskiden yeniye bir geçiş söz konusudur. Eski gelenekler, inanç ve sosyal hayat yenilenmektedir. Diğer yandan, geçmişin Deli Dumrul’un anne ve babasını, geleceğin ise eşini temsil ettiği yorumu yapılabilir. İlgili şema bu anlatımı ele almaktadır.

Hikâyenin başında mevcut olan “kuru çay üzerine yapılan köprü” karşıtlık doğurmaktadır. Hikâyedeki bu karşıtlık “kurumuş çay – gür çay” zıtlığıdır. Birbirine bağlanması gereken “öte ile berinin” bağlantısı için kurulacak köprü gür akan bir nehrin üzerine kurulabilir. Kuru çayın üzerine kurulan köprü, bu merkezde daha önce gür akan suyun (nehirin) olduğunun göstergesidir.

Diğer yandan, “*Kitab-ı Dede Korkut’un Metni Üzerine*” isimli makalede Vahit Zahidoğlu, Deli Dumrul hikâyesinde geçen;

“Meğer hanım Oğuzda Duha Koca oğlu Deli Dumrul derlerdi bir er var idi. Bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırmıştı. Geçeninden otuz üç akçe alırdı, geçmeyeninden döve döve kırk akçe alırdı” (Ergin,1969: 121).

pasajındaki *kuru* kelimesinin kur- “coşmak, taşkınlık etmek” fiilinden türediğini aktarmıştır (Zahidoğlu, 2000: 88). Bu bir anlam karşıtlığı doğurmaktadır.

Nehrin başı ve sonu hayatı imgelemektedir. Yaşama asi bir bakış açısıyla yaklaşan Deli Dumrul insanları kendi istediği şekilde

yönlendirmeyi istemektedir. “*Can suyunun kesilmesi, Cennetten kovulma*” (Saydam, 1997: 119) hadisesine de telmihte bulunmaktadır. Anneden kopuş, özerk olunmak için yapılabileceği gibi; bu ilişki annenin reddiyle, kovmasıyla da kopabilir. Su, yaratılışın en önemli maddesidir. Yaratıcı potansiyelin, ana rahminin, doğa ananın, doğurganlığın sembolüdür ve sıvı sayesinde bütün ayrışabilir, ayrışan bütünleşebilir. Bu açıdan gür akan nehrin kuruması ana babadan kopuşun, eski kültürden yeni kültüre geçişin en önemli göstergesidir.

Hikâyede Dumrul, “*kuru çayın üzerine bir köprü yaptırmıştır, geçenden otuz üç akça alırdı, geçmeyenden döve döve kırk akça alırdı.*” Kırk sayısı Türk halk kültüründe önem teşkil etmektedir. Çift sayı olması açısından dişil bir sayıdır ve yeryüzünün sembolüdür, aynı zamanda insanın yeryüzündeki konumuna ve doğal bütünlüğüne de işaret eder. Doğum, ölüm gibi geçiş evrelerinde bu sayı önem teşkil eder. Otuz üç ise tekil bir sayıdır ve eril bir nitelik taşır, dolayısı ile tinin, baba ile oğlun sayılarıdır. Aynı zamanda, Orta ve İç Asya’da, dokuz gök küre, on altı, on yedi, otuz üç gök katı düşünceleri yaygın olarak karşımıza çıkar. Bunun dışında, çeşitli devirlerdeki çeviri metinlerde, sekiz cennet, on iki, otuz, otuz üç gök katı şeklinde nitelendirmelerin yapıldığı tespit edilmiştir (Çoruhlu, 2006: 200).

Hikâyede mevcut olan bir diğer karşıtlık, İslâmlıktan önceki Türk ile Müslüman Türk arasındaki karşıtlıktır. Deli Dumrul hikâyesi esasen bu karşıtlık üzerine kurulmuştur. Bilgin Saydam’a göre, “*Pagan çok tanrılı Türk’ün, tek tanrılı İslamiyet’le karşılaşmasındaki yaşanan kriz, Deli Dumrul ile vücut bulmuştur. Dumrul’daki narsisistik şişinme olarak adlandırılan bu kriz preoidipal dönemden oidipal döneme geçişin sancılarının göstergesidir*” (Saydam, 1997: 18). “*Bebek 0-3 yaş arasında anneye bağımlıdır, bu döneme preoidipal dönem adı verilir. Bu aşamada çocuk annenin hükümranlığını hisseder, anne ise erkek çocuğunu yıllarca yine erkek egemen toplum tarafından baskı altına alınması sebebiyle aslında kendine bir gölge olarak görür ve erkek çocuğuyla bu noktada övünür. Annenin erkek hegemonyasına karşı giriştiği*

mücadele sonucunda kurduğu özdeşim Carl G. Jung'un arketipsel bağlamında "animus"¹ ile denge kurmasını sağlar. Oidipal dönemde ise anneden kopuş "öz – erk – lik" arayışı babanın rol model olarak alınmasıyla devam eder. Bu noktada baba tinin gökyüzündeki Ülgen'in, gücün, temsilcisidir. Anneden ayrılma bireyi özerkliğe götürse de sütün çekilmesi yeniye hazır olunmaması durumu varlığını devam ettirir" (Saydam, 1997: 110).

Bilgin Saydam, Carl Gustav Jung ve Yaşar Çoruhlu'nun konu hakkındaki anlatımları neticesinde denilebilir ki; psikanalitik açıdan hikâyenin başında ölen genç aslında animistik-şamanistik inanışları temsil etmektedir ve ölmesi, aslında bu kültürün ortadan kalkmaya başlamasıdır. Ağlayanlar, kültürlerine sahip çıkanlardır. Dumrul'un ölen gence ve ağlayanlara bu denli tepki göstermesi, kültürüne sahip çıkan bir delikanlının tutumudur. Azrail'e meydan okuması, yeni kültüre meydan okumaktır. Azrail'i yenememesi ise İslam kültürünün geleneksel kültürü ikinci plana itmesinin göstergesidir. Dumrul'un direncinin en sonunda kırılıp, canının derdine düşmesi ise bu yeni kültüre uyum sağlayan halkın bir yansımadır. Burada aslında bir "paradigma değişimi" söz konusudur ve Deli Dumrul'un hikayesi halkın bilinçaltını yansıtmaktadır. Dumrul'un iki çocuk doğurmuş eşinin ona canını vermeye razı olması ise, yeni neslin ve yeni yetişecek çocukların bu yeni karşılaştıkları kültürü benimsemeleridir. Tanrı bu sebeple onları yaşatır.

Hikâyede geçen Deli Dumrul ile güzel yiğit delikanlının karşılaştırıldığını görmemiz mümkündür. Bu iki şahıs arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Ölenin Dumrul ile yiğitliği (dolayısıyla fethedilecek dünyayı) paylaşan kardeşi / ikizi olabileceğidir. Azrail'in canına kıydığı yiğit hem oğul hem kardeştir (Dumrul gibi?): "Kimi 'oğul' deye, kimi 'kardaş' deye ağladı (Saydam, 1997: 129).

¹ Erkeğin bilinçdışının egemenliğine giren bir kadınsa, dişi doğasının karanlık tarafı, son derece erkeksi özelliklerle birlikte öne çıkar. Bu özellikler animus kavramı altında toplanmıştır (Jung, 2009: 114).

Hikâyede var olan diğer karşıtlık, “güvercin” ve “doğan”dır. Güvercin; yırtıcı olmayan kuş türüdür ve uzun hayatın simgesi olması hasebiyle önemlidir. Eski Ahit’te de ak güvercin, inançsızlara ölüm getiren Büyük Tufan’ın sona erişini müjdeleyen kuştur. Barışın, temizliğin, saflığın simgesidir. *“Bu sakin tabiatlı kuş sulh ve sükûnun, engin ve sakin bir karakterin timsalidir”* (Ocak, 1983: 168). Hz. Muhammed’i hicrette müşriklerden kurtaran; yine mağaranın ağzına yuva yapan bir çift güvercindir. Doğan ise saldırgan ve vahşi bir kuştur. Av için kullanılır. Depresif duyguları ve tutkuları sembolize eder. Kuşlar Şamanizm’de de önemli canlılardır (Saydam, 1997: 133). “Don değiştirme” Türk evliya menakıbnamelerinde de çokça yer bulan bir motiftir. Bunların hemen tamamı hayvan şekline girme biçimini yansıtmaktadır. Genellikle üstün bir güç (yerine göre Allah, sihirbaz, cadı, evliyâ) tarafından, ya yapılan bir iyiliğe karşılık mükâfat veya kötülüğe cezâ olarak gerçekleştirilmektedir (Ocak, 1983: 154). Kuşlardan yırtıcı ve saldırgan bir tür olan kartal ve benzeri canlıların kılığına girer. Doğan da yırtıcı bir kuş türü olması hasebiyle kişiye güç katar. Hastalık ve musibet getiren kötü ruhlardan arındırır.

“Azrail’in güvercin olup bacadan uçması üzerine, korkup kaçtığını sanan Deli Dumrul av doğanı yanına, eline alır ve atına atlayarak peşiine düşer.” (Ergin,1969: 124)

“Oğuz beyleri avlarda doğan ve şahin gibi yırtıcı kuşları kuş avı için kullanıyorlar ve yaptıkları içe kuş kuşlamak diyorlar” (Yazıcı, 2009: 1).

Av, Oğuzlarda yiğitliğin bir ölçütüdür. Oturma düzenine kadar her şey ava bağlı olarak düzenlenir. Değiş tokuş aracıdır. Yiyecek-giyecek kaynağıdır. Toy yiyeceğidir. Kültürün temelidir. Ahmet Caferoğlu’na göre; avla ilgili örf ve adetler zamanla sosyal bir müessese olarak şekillenmiştir (Caferoğlu, 1972).

Hikâyede var olan önemli çatışmalardan bir diğeri ise; Deli Dumrul’un kendilik bilincinde Azrail’e kafa tutmadan öncesi ve Azrail ile mücadelesi sonucunda kendinde bulunan hâl zıtlık yaratmaktadır. Deli Dumrul, Azrail ile karşılaşmadan önce

büyüklenmeci / tüm güçlü fantezilerini ön plana çıkararak dış gerçeklik karşısında kendini güçlü kılmayı istemektedir. Bu noktada devreye giren Azrail, Deli Dumrul'un eşi vasıtasıyla eskiyi terk etme, yeniye sıcak bakma, kanıksama konusunda farkındalık yaratan *yardımcı eyleyendir*. Dumrul'un, annesinin Dumrul'u kendinden uzaklaştırması ve babanın varlığından soyutlanması, bir nevi babanın sembolik ölümü, onda huzursuzluk ve çatışma yaratır.

Hikâyede mevcut olan düşünceler çatışmaları şöyledir: öldürmek – bağışlamak, can sevgisi – oğul sevgisi, can sevgisi – eş sevgisi ve mal sevgisi – can sevgisi (Edebiyat Fatihi [12.06.2014]).

Öldürmek – bağışlamak: Hikâyede yer alan olay örgüsünde “öldürmek”, “bağışlamak” göstergeleri Allah'ın eylemlerine işaret etmektedir. Deli Dumrul hikâyesinde Dumrul'un Azrail ile mücadele içine girmek istemesi sonucu ona kafa tutması Allah'a hoş gelmedi, bunun üzerine Allah, Azrail'e Deli Dumrul'un canını alması için görev verdi. Daha sonra Allah'ın mutlak birliğine ve gücüne saygı duyan ve kabul eden Deli Dumrul'un af dilemesi sonucu bağışlanması, hikâyede mevcut olan fikir çatışmasıdır.

Can sevgisi – oğul sevgisi: Hikâyede mevcut olan bir diğer izlek “can sevgisi”, “oğul sevgisi” kendi içinde fikir çatışması barındırmaktadır. Bu ikiliği yaşayan Deli Dumrul'un babası ve annesidir.

Can sevgisi – eş sevgisi: Anlatısal izleğe göre Deli Dumrul'un eşinin yaşadığı çatışma ise; “can sevgisi” ve “eş sevgisi” çatışmasıdır. Deli Dumrul anne ve babasının can vermemesi üzerine helali olarak addettiği eşinden helallik almak ve çocuklarını emanet etmek üzere eşine varır, eşi de Deli Dumrul'a kendi canını kurban etmeye razı olur. Bu noktada ise Deli Dumrul'un eşinin, eş sevgisinin can sevgisinden fazla olduğu görülmektedir.

Mal sevgisi (değersiz) – can sevgisi (değerli): Deli Dumrul ana babasına kendisinin yerine canlarını kurban etmeleri için gittiğinde babası Dumrul'a:

*“Karşı yatan kara dağım gerek ise
Söyle gelsin Azrail'in yaylası olsun
Soğuk soğuk pınarlarım gerek ise*

*Ona içme olsun
Tavla tavla koç atlarım gerek ise
Ona binek olsun
Katar katar develerim gerek ise
Ona yük taşıyıcısı olsun
Ağıllarda akça koyunun gerek ise
Kara mutfak altında onun şöleni olsun
Altın gümüş para gerek ise
Ona harçlık olsun
Dünya tatlı, can aziz
Canıma kıyamam belli bil” (Ergin, 1969: 128)*

Annesine gittiğinde ise:

*“Pis dinli kâfir elinde esir olaydın oğul
Altın akçe gücüne dayanarak seni kurtaraydım oğul
Yaman yere varmışsın varamam
Dünya tatlı, can aziz
Canıma kıyamam belli bil” (Ergin, 1969: 129)*

cümleleriyle değersiz mal sevgisini, değerli can sevgisine yenik düştüğünü görmekteyiz.

3.2. Kişi Kesiti

Bir metni anlamak ve anlamlandırmayı kolaylaştıracak temel öğelerden birisi de kesitlere ayırmaktır. Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesinde de kişilerin kesitler halinde irdelemek metni anlamak açısından yararlı olacaktır. Deli Dumrul hikâyesinde yer alan kişi çözümlenmeleri alfabetik olarak:

3.2.1. Allah (cc)

Deli Dumrul hikâyesinde Allah bağıslayan, esirgeyen, iyinin yanında yer alan ancak kötülüğü ve itaatsizliği affetmeyen kâinatın hâkimi, güçtür. Hikâyeden anlaşıldığı üzere Deli Dumrul “bilinçlenme-erginleşme” safhasındadır. Kendine çizdiği hayat yolunda tüm güçlü fantezileri ile kendinden başka kimseyi düşünmez. Kendini her şeyin üzerinde gören Deli Dumrul’un bu durumu mutlak hâkim olan Allah’ın hoşuna gitmez. Dumrul’un

ölüm meleği Azrail ile çatışması bu safhada başlar. Lakin Dumrul'un eşinin kendini Dumrul için kurban etmek istemesi sebebiyle Allah ikisini de affeder.

3.2.2. Azrail

Hikâyede geçen Azrail dört büyük melekten biridir ve ölüm meleğidir. Allah tarafından verilen görev neticesinde kişilerin canını almakla yükümlüdür. Azrail aksakallı, fersiz gözlü ve Allah'ın emir kuludur. Azrail hikâyede bir nevi Deli Dumrul'un gölgesidir. Gölge kavramı Jung'a göre, düşlerin fenomenolojisinde sık sık karşılaşılan bilinç dışındaki hayvani yöndür. Egonun nefisle özdeşleşmesi onu şişirir ve tehlikeli kılar. Jung'a göre, gölgeler tamamlanmayan bir bulmacanın eksik parçalarıdır (Jung, [03.08.2016]). Azrail de hikâyede Deli Dumrul için o anki en büyük sıkıntı kaynağı olduğundan ötürü gölgedir denilebilir.

Antik Yunan edebiyatının temel taşlarından Euripides'in Alkestis tragedyası ile Dede Korkut'un Deli Dumrul hikâyelerinin en temel benzerliği "can yerine can verme" temasının işlenmesi ve Tanrı ya da Tanrılara karşı işlenmiş bir suç sonucunda doğaüstü güce kefaret ödeme söz konusudur. Alkestis'te ölüm meleği Kara Kanatlı Thanatos iken; Deli Dumrul'da Al Kanatlı Azrail'dir (Sina, [17.05.2014]: 230).

3.2.3. Deli Dumrul

Dumrul'un Azrail ile karşılaşmasından önceki hali birinci kesit. Azrail ile karşılaştıktan sonraki Allah'ın mutlak birlik ve kudretine inanması süreci ise ikinci kesit olarak değerlendirilebilir.

Dumrul kendilik tasarımında bilincini Saydam'a göre narsisistik şişirme sonucunda ön plana çıkarmayı arzu eden bir sıkışmışlığın kahramanıdır. Narsisistik yaşam tarzı bir kısırdöngüden oluşur. Büyükleme kendilik tasarımı ve "kendilik nesnelere"ne yüklediği şişirilmiş beklentiler, "gerçek"le karşılaşıldığında, zorunlu olarak kırılır, bu doğrultuda birey, kendini olduğundan üstün, güçlü, farklı göstererek depresyondan kurtulur,

savunma mekanizması oluşturur (Svrakic’den aktaran Saydam, 1997: 116).

Deli Dumrul’un lakabı olan “*deli*” kelimesi bir akıl rahatsızlığını değil, günümüzde de kullanılan “*pervasız*” sıfatına karşılık gelmekteydi. Bir diğer değişle; ele avuca sığmayan, hareketli, girişken, dışa dönük ve güçlü genç adam.

3.2.4. *Deli Dumrul’un Annesi*

Hikâyenin olay örgüsünde geriye doğru akış var olduğundan bahsedersenek, dişi / doğa / anne, tin / babadan sonra gelir, bu ataerkil toplumun da göstergesidir. Dumrul’un annesi canı mevzu bahis olduğunda oğlunu bile kurban edebilecektir zira can tatlıdır.

3.2.5. *Deli Dumrul’un Babası*

Deli Dumrul’un babası, hikâyenin olay örgüsüne göre “geriye doğru akış” olduğundan anneden önce babaya yönelme söz konusudur. Bu durum Oidipus karmaşasının açık bir örneğini teşkil eder (Saydam, 1997: 137). Hikâyedeki baba sorumluluk almak istemez. Psikanalizde bazı durumlarda erkek çocuk erginlenme safhasında babayı saf dışı bırakma duygusuna kapılabilir.

3.2.6. *Deli Dumrul’un Eşi*

Deli Dumrul’un eşi karakter olarak Deli Dumrul’u anacılığa / doğaya, babacılığa / tinesele yaklaştıran karakterdir. Bir nevi doğurganlığı sayesinde babacıl İslamiyet’i sürdürecektir nesli yaratan kişidir. Hikâyede, Dede Korkut hikâyelerinin elimizdeki diğer on birine göre mukayese edilecek olursa Deli Dumrul’un eşinin adı yer almamaktadır. “Kendi başına” varlığını ikinci plana koymasının bu “isimsizlik”te belirleyici rolü olabilir. “İsim” taşıyıcısı olmak, “ayrı birim olmak” hak ve gücüne sahip olmaktır (Saydam,1997: 142).

Deli Dumrul’un eşi, Dumrul için canına kıyabilen maddiyata önem vermeyen eşine sadık, iki çocuk annesi bir kadındır. Hikâyede edilgen değil etken bir işlev üstlenmiştir. Fedakârlığı sayesinde Dumrul’a yaşam hakkı tanımıştır. Dumrul ise

boyun eğmiş ve kendisine sunulanı kabul etmiştir. Düzene tâbi olmuş, eşi sayesinde Allah'ın mutlak hâkimiyetini kabul etmiştir.

3.3. Hikâyede Kişilerin Bakış Açıları

Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesinin anlatısal düzleme göre karakterlerin birbirinden farklı bakış açıları olduğunu tespit edebiliriz. Buna istinaden, çalışmamızda bakış açılarını alfabetik olarak inceleyecek olursak;

Anne ve babanın bakış açısı: Fani dünya ve nimetlerine sıkı sıkıya bağlı karakterlerdir. Karşılaştıkları sorunları maddi güç ile çözmeye alışkın olduklarından her türlü sorunu bu yolla aşabileceklerine inanmaktadırlar. Maneviyat yönleri eksik olduğu için biricik oğulları Dumrul'a canlarını feda etmekten kaçınmışlardır. Esasında hikâyedeki “can isteme” hadisesinden hareketle Deli Dumrul'un dışında, bahsi geçen iki karakterin de, özgeci olmadıklarını, aksine çıkarıcı ve bencil iki karakter olduklarını tespit edebiliyoruz (Özdarıcı, 2011: 378).

Azrail'in bakış açısı: Azrail Allah'ın görevlendirdiği emir kulu, dört büyük melekten biridir. Dolayısıyla onun da bakış açısı Yaraticının arzu ettikleriyle sınırlıdır. Lakin hikâyede Deli Dumrul'un hayat yolunda değer nesnesine ulaşabilmesinde en büyük yardımcısı Azrail'dir. Sadece verilen emirleri yerine getiren bu melek, özünde yeni dini, kültürü, hayatı başlatması hasebiyle hem çekinilen, hem saygı duyulan karakterdir.

Deli Dumrul'un bakış açısı: Azrail'e kafa tutup onunla mücadele edene kadar yüreğine ve cesaretine güvenen Dumrul, karşısında doğal ya da doğaüstü hiçbir gücün yer almadığına inanmaktadır. Bencil ve nefesine yenik düşmüş bir karakter olan Dumrul, yaşadığı kaotik hayat neticesinde yol kesen, haraç alan eşkıya suretine bürünmüştür. Azrail ile karşılaştıktan sonra, bakış açısı tamamen değişerek; İslam'ın kaidelerine, Tanrı'nın birliğine ve mistik tasavvufî öğretilere boyun eğmiş, onları kabullenmiştir. Bu surette hayat yolu değişmiş ve Tanrı'nın bağışlayıcılığıyla ödül olarak ömrüne ömür katılmıştır. Buradan hareketle, eski dinin terk

edilerek, yeni dinin kabulü neticesinde “idealize edilmiş tip”lerin ortaya çıkacağı öngörölmüştür (Özdarıcı, 2011: 378).

Deli Dumrul’un eşinin bakış açısı: Eşini seven, ona güvenen, onun için canını verebilecek derecede fedakâr ve diğerkâm bir kadın tipidir. Dumrul’un olmadığı bir hayat düşünemez.

3.4. Durum Kesiti

3.4.1 Durum İfade Eden Sözcükler

Hikâyede durum ifade eden sözcüklerin dağılımına bakıldığında sayıca çok olduğu görülür. Arayış ifade eden cümlelerin dahi bir süre sonra yerini durum ifade eden sözcüklere bıraktığı da dikkati çeker.

Söz Kalıpları	Çağrışımlar
“Kuru çay”	/eskinin sonu/, /ölümsüzlük/, /bekleyiş/, /nedamet/
“Kara feryat”	/üzüntü /, /ağıt/, /hoşnutsuzluk/
“Dörtmala”	/hız/, /acele/, /merak/
“Al Kanatlı Azrail”	/ölüm/, /kayıp/, /korku/, /tedirginlik/
“Gözüne karanlık olmak”	/hırslanmak/, /hiddetlenmek/
“Altın kadeh”	/nergis çiçeği/, /umut/, /ümit/
“Kara kılıç”	/gözü karalık/
“Güvercin”	/uzun ömür/, /barış/, /temizlik/, /safılık/
“Pencere”	/ışık/, /umut/, /çıkış yolu/, /gerçeğe açılan yol/
“Doğan”	/güç/, /yırtıcılık/, /saldırganlık/, /vahşilik/
“At”	/Dumrul’un alt benliği (hisleri)/
“Ak göğüs”	/korku/, /ağırılık/
“Emir kulu”	/itaat/, /mecburiyet/, /boyun eğmek/
“Mezar”	/ölüm/, /boşluk/, /derinlik/, /yaratılış/, /anne karnı/

Şekil 5: Çağrışımlar Tablosu

Olumlu Durum Çağrıştıran Kelimeler	Olumsuz Durum Çağrıştıran Kelimeler	Olumlu / Olumsuz Çağrışımındaki Kelimeler	Nötr Kelimeler
<ul style="list-style-type: none"> ❖ Dörtmala ❖ Altın kadeh ❖ Güvercin ❖ Pencere 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Kara feryat ❖ Al Kanatlı Azrail ❖ Gözüne karanlık olmak ❖ Ak göğüs ❖ Mezar 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Kuru çay ❖ Gözü kara ❖ Doğan 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ At ❖ Emir kulu

Şekil 6: Durum İfade Eden Sözcükler Tablosu

3.5. Eylem Kesiti

3.5.1 Söz ile İlgili Eylemler

Anlatıdaki olayların örgüsüne bakıldığında Deli Dumrul hikâyesinde çoğu zaman destansı eğilimli tür ile uyum sağlandığı görülmektedir. Bunu öncelikle hikâyelerin sözlü olarak gelişim göstermesine bağlayabiliriz. Bu aşamada “söz”ün ön plana çıkarılması ve anlatıcısının “söz”ü değerli kılması neticesinde hikâyede ağırlıklı olarak “söz”e dayalı eylemlerin varlığı ortaya çıkarılabilir.

Muharrem Ergin’in Dede Korkut Kitabı eseri içerisindeki Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesinde “söz” ile ilgili eylemler sırasıyla şunlardır: Anlatıya hâkim olan en temel söz bildiren eylem “de-” fiili ve türevleridir. Bu fiil “dedi / der” şeklinde kullanılmıştır. Altmış beş kez tekrarlandığı dikkate alınırsa hikâyenin destansı olma özelliğinin ispatı ortaya konmuş olacaktır. Bunun dışında hikâyede söz aktaran ikinci önemli kelime “söyle-” eylemidir. Bu fiil metin içerisinde dokuz kez geçmektedir. Ardından “yalvar-” fiilinin söz ifade eden bir başka eylem olduğunu görmekteyiz. Bu

kelime de anlatı içerisinde dört kez tekrar edilmiştir. “Buyruk eyle- / ol-” iki kez, “dua et- / kıl-” iki kez, “feryat et- / kop-” iki kez, “emreyle-” iki kez tekrar edilmiş iken; “nida eyle-”, “deyiş de-”, “şükür kıl-” bir kez tekrar edilmiştir.

Hikâyede, “görelim hanım ne söyler” / “görelim nasıl yalvarmış” gibi söz kalıplarının metinde altı kez tekrarlandığı görüldüğünden, farklı bir anlatı düzlemine geçişin habercisi olduğunu gösterir. Hikâyeyi sözsel anlamda ele aldığımızda sözlü kültürün “akılda kalıcılık”ı esas alan düsturuna uygun olarak kelimelerde şiirsel üslûbun mevcut olduğu görülür.

3.5.2 Hareket ile İlgili Eylemler

Dede Korkut hikâyelerinin genelinde göçebe yaşantının etkisi ile hızlı bir yaşam tarzı sergilenmektedir. Çünkü göçebe insanın hayata ve doğaya karşı her zaman dikkatli ve hareketli olmak durumundadır. Buradan hareketli destansı nitelik taşıyan hikâyemizin yoğun hareket barındıran eylemlerle yüklü olduğunu söylememiz mümkündür. Bu eylemlerden bazıları “dört nala yetiş-”, “savaş-”, “çekiş-”, “mücadele-”, “öldür-”, “can al-”, “hamle kıl-” “köprü yaptır-” gibi eylemler göçebe insanının hayat düzleminde yaşadığı mücadelecî tavrın göstergesidir. Konargöçer insan, bunu hem kendi hem de çevresindeki tüm diğer varlıklar sayesinde bilincine yerleştirir.

3.6. Hikâyede Zaman ve Mekân Kesiti

Hikâyede zaman mefhumuna bakacak olursak anlatsal düzeyde karşılıklı konuşmalardan hareketle eylemlerin eş zamanlı gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Zaman süresi ve dönem olarak da aynı anda gerçekleştiğini belirtebiliriz. Hikâyenin giriş ve son kısımlarında anlatıcının geçmiş zaman kiplerini kullanmış olması hikâyeye özelliklerine riayet edildiğinin göstergesidir (Özdarıcı, 2011: 379).

Hikâyede birbirinden farklı yedi mekândan söz edilebilir. İlk mekân Deli Dumrul’un geçenden otuz üç, geçmeyenden kırk akçe aldığı köprünün bulunduğu ortamdır. Burası bir dış mekân

olarak Dede Korkut'un yaşam kesitinin ilk kısmındaki gözünü daldan budaktan sakınmayan yapısını vurgulayan bir mekândır. Deli Dumrul'un insanlardan kestiği haraç ve köprübaşında takındığı şiddet tavrı onun karakter kesitini "mekân - duygu" bağlamında ortaklaşa öne çıkarmaktadır. Burada bahsi geçen bu mekânda Deli Dumrul birebir hayatın içinde etkindir. Buradan hareketle bu mekânın tesadüfi olmadığını söylememiz mümkündür. Deli Dumrul hikâyesi geleneksel inanış ve kültür ile İslami kültür ve inanışın birlikte yer aldığı, sentezlendiği bir yapı sergiler. Bu düalizm, dönemin koşullarında yaşayan insanları da etkiler. Hikâyede köprü öte ve beriyi birbirine bağlamasının yanı sıra yaşanılan hayatı da sembolize ettiği için bir nevi evreni temsil eder. Köprünün başında hayat var iken, sonunda ölüm yer alır ve Deli Dumrul bu duruma isyan etmektedir (Özdarıcı, 2011: 379).

Deli Dumrul hikâyesinde geçen ikinci mekân; Deli Dumrul'un köprübaşında haraç almak için beklediği sırada içlerinden güzel bir yiğidin öldüğü obanın bulunduğu mekândır. Bu mekân Deli Dumrul'da cengâverlik ve merhametin iç içe geçtiği karmaşık duyguları barındıran bir dış mekândır. Mekân hakkında detaylı bir bilgi yer almamasına karşın, feryatların kopması ve yanık ağrıların söylenmesi, mekânın üzerinde olumsuz şimşeklerin çaktığını gösterir. Burası eski kültürün yok olmaya başladığını da işaret ettiği için ayrıca önemlidir (Özdarıcı, 2011: 379).

Bir diğer mekân ise Deli Dumrul'un Azrail'i avlamak için bulunduğu açık bir alandır. Bu mekân muhtemelen bir orman, ova ya da yoldur. Dış mekân olması önemlidir. Deli Dumrul bu ortamda kendini güvende hisseder; çünkü doğanı ile birlikte kendini vahşi ve saldırgan olarak addeder (Özdarıcı, 2011: 379).

Bahsi geçen bir diğer mekân Deli Dumrul'un evidir. İç mekândır. Hikâyede bu mekân hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bir diğeri babası ile konuştuğu mekândır. Altıncı mekân ise annesi ile konuştuğu ortamdır. Ancak bu mekânların iç-dış olduğuna dair ya da mekânlara ait özellikler hakkında hiçbir bilgi yer almaz. Sadece ana ve babadan alınan olumsuz yanıtlar sonucunda bu mekânların da menfilik barındırdığını söyleyebiliriz.

Hikâyede mevcut yedinci ve son mekân ise Deli Dumrul’un eşinden helallik istemeye geldiği ortamdır (Özdarıcı, 2011: 379).

Deli Dumrul hikâyesinde bahse konu mekânlar analiz edildiğinde, hikâyenin olay örgüsüne uygun seyrettiği göze çarpmaktadır. Özellikle Deli Dumrul’un karakter özelliklerini, inanış ve geleneklerini yansıtan köprünün bulunduğu mekânın, somutlaşarak olay örgüsünü bütünlediği söylenebilir.

Sonuç

Dede Korkut Kitabı, geçmişten bu yana toplumun ahlâk güzelliğini, üstün niteliklerini, kültürel motiflerini barındıran destanî mirası; muhteva bakımından da Türk milletinin topyekûn hayatını gözler önüne sermektedir.

İncelememize konu olan Dede Korkut hikâyelerinden “Duha Koca oğlu Deli Dumrul” metninde “cesaret, fedakârlık, diğerkâmlık, samimiyet” ön plana çıkarılarak, bahsi geçen olumlu özellikler topluma örnek idealler olarak sunulmuştur. Hikâyenin sonunda olumlu özellikler ödüllendirilmiş, bunların karşıtı özellikler ise cezalandırılmıştır. Bu yönüyle hikâye romantik ve didaktiktir diyebiliriz. Bu metnin; destansı bir hikâye olması itibarı ile edebiyat; dönemin içeriğini yansımasıyla halk bilim arasında geçişkenliğe sahiptir. Çalışma ile hedeflenen; metnin kilit noktalarını “gösteren ve gösterge arasındaki ilişki”den” faydalanarak ortaya koymak iken göstergebilimsel metotların uygulanması ile karşıtlıklar, karşılaştırmalar, kesitler, bakış açıları ortaya çıkarılmış ve bu başlıklar altında analiz bulguları elde edilmiştir. Bu tür disiplinler arası çalışmalar, gerek sözlü gerekse de yazılı edebiyatın ayrıntılı bir şekilde incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Kaynaklar

- Abdulla, K. (2012). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Caferoğlu, A. (1972). “Türklerde Av Kültü ve Müessesesi”, VII. *Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, c. 1.
- Çoruhlu, Y. (2006). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dervişcemaloğlu, B. [15.05.2014]. *Göstergebilim*, <http://www.ege-edebiyat.org/docs/493.pdf>, s.3.
- Delî Dumrul Hikâyesinin İncelemesi*, [12.06.2014].
<http://www.edebiyatfatihî.net/2013/12/deli-dumrul-hikayesinin-incelemesiolay.html#.V6Q199KLQdU>.
- Ergin, M. (1969). *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Erginer, G. (1997). *Kurban - Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*, İstanbul: YKY.
- Gökay, O. Ş. (2007). *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Günay, D. (2002). *Gösterge Bilim Yazıları*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Jung, C. G. (2009). *Dört Arketip*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Jung, C. G. [03.08.2016]. *Jung Psikolojisi: Bir Psikoloji & Modern Psikanaliz Kuramı*,
https://books.google.com.tr/books/about/Jung_Psikolojisi.html?id=ROtBCQAAQBAJ&redir_esc=y.
- Ocak, A. Y. (1983). *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Özdarıcı, Ö. (2011). “Anlatı tekniği Açısından ‘Duha Koca oğlu Delî Dumrul Destanı’nı Bir Çözümleme Denemesi””, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 4, s. 16.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC’si*, İstanbul: Simavi Yayınları.

- Saydam, M. B. (1997). *Deli Dumrul’un Bilinci*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Schimmel, A. M. (2001). *İslamın Mistik Boyutları*, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Sina, A. [17.05.2014]. Alkestis ve Deli Dumrul, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/31/271.pdf>.
- Yazıcı, H. (2009). “Dede Korkut Hikâyelerinde Av”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1.
- Yücel, T. (2005). *Yapısalcılık*, İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Zahidoğlu, V. (2000). “Kitab-ı Dede Korkut’un Metni Üzerine”, *A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s. 15, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 88.